

Despre o istorie a spionajului românesc în timpul regimului comunist

de Remus-Teofan Francescu

Prăbușirea regimurilor comuniste din Europa răsăriteană a facilitat inaugurarea unor proiecte legate de reconsiderarea critică a trecutului apropiat. În acest fel și-a făcut apariția un nou tip de discurs istoric, adeseori presărat de noile clișee ideologice ale promovării unor limbaje de tip anticomunist. Deschiderea arhivelor a declanșat un adevărat val de studii, dublat de memorii, scrise atât de victime ale regimului, cât și de reprezentanții săi, inclusiv ofițeri ai poliției secrete. În general, aceste lucrări au fost în mod implicit și însoțite de controverse și suspiciuni cum că n-ar fi prezentat adevărul curat, și că ar fi încercat cosmetizări ale faptelor și, implicit, manipularea cititorilor. Mai mult decât atât, la nivelul percepției publice s-a încetățenit ideea potrivit căreia ar exista o continuitate de scopuri, mijloace și metode între serviciul de securitate al regimului totalitar și serviciile de informații de astăzi.

Pentru a putea contrazice o astfel de prejudecată, recursul la istorie este imperios necesar. Documentarea riguroasă și analiza obiectivă a faptelor trebuie să primeze, utilizând totodată orice posibilitate de informare științifică și oferind spre lectură imaginea „reală” a instituțiilor de forță din perioada comunistă. Orice lucrare de acest fel trebuie, însă, să țină cont de realitățile zilelor noastre. Acestea ne arată că majoritatea instituțiilor speciale din statele Europei de Est s-au transformat după modele occidentale, fapt datorat, în bună măsură, angajamentelor strategice externe, colaborării cu partenerii europeni și transatlantici.

Studiile dedicate funcționării acestor instituții, în perioada anterioară anului 1989, ar trebui să presupună în principal,

asumarea conștientă atât a împlinirilor cât și a neîmplinirilor existente. În multe țări din lume deja au apărut și s-au scris istorii „independente” pe tema serviciilor secrete și ale serviciilor de spionaj. Numeroși istorici și jurnaliști au pus pe hârtie date și întâmplări despre unele dintre cele mai importante și temute instituții de profil din lume precum: Mossad, CIA sau MI6. Pe acest fond, și în fostele țări socialiste din Europa de Est s-a declanșat un proces oarecum similar, generat de momentul în care dosarele întocmite de fostele structuri de securitate au devenit în bună parte accesibile cercetătorilor. România nu a făcut excepție, și, mai ales după anii 2000, au început să apară lucrări care să abordeze subiectul serviciilor de informații.

In această direcție se încadrează și volumul¹ propus de cercetătorul Florian Banu, apărut în februarie 2017 la Editura Corint. În calitatea sa de istoric și fost director al Serviciului de Informații

Externe al României (SIE), Mihai-Răzvan Ungureanu a prezentat în scurtul cuvânt rostit în prefața acestei lucrări, câteva dintre aspectele definiției pe care ar trebui să le întrunească astfel de lucrări. Pornind de la afirmația reputatului profesor de istorie de la Universitatea din Toronto, Wesley K. Wark, potrivit căreia viitorul activității de *intelligence* necesită redescoperirea trecutului, Mihai-Răzvan Ungureanu aduce și câteva exemplificări în acest sens. Astfel, acesta arată modul în care conducerea agenției de spionaj a Marii Britanii, cunoscută sub denumirea de *Secret Intelligence*

Service (MI6), a luat decizia de a angaja

¹ *De la SSI la SIE. O istorie a spionajului românesc în timpul regimului comunist (1948-1989)*, București, Corint Books, 2017, 602 p.

profesioniști care să scrie istoria respectivei instituții, cu rolul predilect de a reface încrederea publicului larg față de serviciile speciale. Lucrarea *The History of the Secret Intelligence Service (1909-1949)* scrisă de profesorul Keith Jeffrey de la Queen's University din Belfast în 2010 este grăitoare în această privință. Alături de aceasta au mai apărut și altele, situate tot în aceeași direcție de analiză a instituțiilor de *intelligence*.²

În acest context, cartea propusă de cercetătorul Florian Banu, *De la SSI la SIE: o istorie a spionajului românesc în timpul regimului comunist (1948 – 1989)*, vine să completeze o parte din lacunele noastre cu privire la evoluția acestor servicii și să dea răspunsuri despre modul de organizare și funcționare a acestora. Preocupările autorului pe tema în discuție nu sunt singulare însă. Ele au început încă din anul 2000, când acesta a devenit cercetător în cadrul Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității – CNSAS - din București. Totodată, Florian Banu a făcut parte și din colectivul de autori care au publicat o vastă monografie a instituției Securității, apărută în 2006, intitulată *Securitatea. Structuri – cadre. Obiective și metode*, acoperind într-un prim volum perioada cuprinsă între 1948 și 1967.³

² În statele cu „tradiție” în zona de *intelligence* - Marea Britanie, SUA, Israel – după 1990, au apărut mai multe lucrări ce abordează această problematică. În acest sens, amintim câteva dintre cele mai reprezentative: Christopher Andrew, *The Defence of the Realm. The Authorized History of MI5* (Penguin, 2009); Richard J. Aldrich, *The Uncensored Story of Britain's Most Secret Intelligence Agency* (Harper Press, 2010); Tim Weiner, *Legacy of Ashes: The History of the CIA* (2007); Gordon Thomas, *Gideon's Spies: The Secret History of the Mossad* (1999) ș.a.

³ Tot în calitate de autor a publicat și alte lucrări: *Asalt asupra economiei României. De la Solagra la Sovrom, 1936-1956* (Iasi, 2010); *Un deceniu de împliniri mărețe. Evoluția instituțională a Securității în perioada 1948-1958* - (București, 2010); *Acțiunea „Recuperarea”. Securitatea și emigrarea germanilor din România (1962-1989)* - (București, 2011). Ca editor a publicat lucrări precum: „Amorsarea” Revoluției. *România anilor '80 văzută prin ochii Securității* - (Târgoviște, 2012); *România și „războaiele minții”: manipulare, propagandă și dezinformare (1978-1989)* - (Târgoviște, 2013). Toate acestea au servit drept bază pentru realizarea lucrării de față, îndeplinind un deziderat mai vechi al autorului – acela de a pune la dispoziția publicului larg din România, o monografie a instituției Securității, măcar într-unul dintre compartimentele ei de maximă importanță precum Informațiile Externe.

Domeniul de interes în care se situează Florian Banu este unul ofertant, în condițiile în care istoriografia consacrată lucrărilor de analiză a *intelligence*-ului românesc din perioada regimului comunist este încă destul de „tânără”, spre deosebire de largul interes de care se bucură aceste probleme în istoriografia occidentală. Singurele „informații” cu privire la acest domeniu la care au avut acces românii până în decembrie 1989 au fost cele oferite de generalul „dezertat” Ion Mihai Pacepa, în cunoscuta sa lucrare *Orizonturi roșii*, apărută în 1987 în limba engleză mai întâi, și tradusă în românește în 1988 la Editura Ziarului Universul din New York. După căderea regimului comunist, istoriografia consacrată spionajului românesc a intrat într-o „etapă” de „rupere de trecut”, caracterizată de publicarea unor izvoare (documente inedite), aici remarcându-se volumele editate de Serviciul Român de Informații, sub denumirea de *Cartea Albă a Securității* (cinci volume apărute între 1994-1996). Pe lângă documente, au apărut și anumite relatări memorialistice ale unor foști ofițeri de securitate, având însă o pronunțată tendință de abordare unilaterală a evenimentelor.

Teptat, prin eforturile unor instituții precum Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Institutul Național pentru Memoria Exilului Românesc sau Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989 au apărut în circuitul științific o serie de lucrări dedicate studierii aspectelor controversate ale istoriei recente ale României. Deloc de ignorat sunt și unele lucrări realizate pe această direcție de unii specialiști de peste hotare, aici distingându-se volumul publicat în 1972 de Pierre Accoce și Daniel Pouget - *Le réseau Caraman: 13 Roumains font trembler l'OTAN*, carte apărută și în limba română în 1999. Tot pe această linie, contribuții semnificative au fost aduse în ultimii ani, de lucrări ale unor istorici precum Dennis Deletant, sau ale unor jurnaliști precum Thierry Wolton, respectiv Larry Watts.

Coroborând multe dintre informațiile prezentate în aceste lucrări, completate de o investigație extrem de riguroasă a arhivelor (în principal cele ale fostei Securități!), Florian Banu consideră că în principal și-a dorit să realizeze „o schiță istorică a serviciului român de informații externe, care să păstreze un echilibru între *imaginarul colectiv* construit în jurul serviciilor secrete și *structurile și acțiunile reale* derulate în intervalul 1948-1989”. Atenția pe care o ridică o astfel de lucrare constă tocmai în acest fapt – aducerea în prim-plan a unei cercetări obiective

eliberate de manipulări, prejudecăți și perspectiva conspiraționistă vis-à-vis de serviciile de *intelligence*. Prin publicarea unui volum de peste 600 de pagini, autorul nu-și propune nici pe departe să descurajeze cititorul interesat de subiect, ci din contră, îl invită să intre într-un univers inaccesibil până acum. Totodată, Florian Banu atrage atenția încă din start asupra modului în care a fost denaturată percepția publică față de ceea ce înseamnă în mod real activitatea unui serviciu de spionaj. După cum o arată autorul, predominante ca „informare”, evident cu scop propagandistic, erau acele filme artistice realizate înainte de 1989, în care personajul principal masculin, cu un fizic impecabil, având misiunea de apărător al valorilor socialismului, trebuia să aducă o contribuție decisivă la construirea unei societăți fără clase, în care binele era subscris egalității sociale.

Florian Banu ne avertizează încă din introducerea cărții că nu intenționează să realizeze o istorie exhaustivă și academică a serviciilor secrete românești. Mai degrabă, își dorește să ofere cititorului – pe baza informațiilor prezentate – posibilitatea de a reflecta asupra aspectelor generale ale culegerii de informații, asupra implicațiilor morale și legale generate de acestea. În acest fel, accentul cade nu doar pe prezentarea strictă a faptelor, a unei înșiruri simple despre *cum* s-a întâmplat un anumit eveniment, ci, mai cu seamă, demersul autorului și-a dorit să-l conducă pe cititor în ipostaza de a-și pune simplu întrebarea *de ce*, prin cultivarea unor conexiuni cauzale între acțiuni.

Din punct de vedere al compoziției, observăm că autorul și-a construit întregul demers științific urmând o anumită logică, în care volumul uriaș de documente analizate este bine gestionat și integrat în ansamblul cărții. Florian Banu pornește cu prezentarea evoluției organizatorice a spionajului românesc, primul capitol fiind dedicat ilustrării transformărilor instituționale ce au avut loc între 1948 și 1989. După aceasta, în capitolul al II-lea, autorul schițează biografiile reprezentative ale liderilor de la vârful instituției, pe când al III-lea capitol vine în completarea celui precedent, fiind intitulat sugestiv – „Oamenii construiesc spionajul și spionajul construiește oamenii!”. În sfârșit, ultimul capitol aduce unele lămuriri din zona de culise a operațiunilor secrete, discutând despre unele dintre acțiunile controversate ale vremii. Privind în ansamblu, fiecare secțiune are importanța ei iar pentru a putea pătrunde în problematica abordată trebuie parcursă întreaga lucrare.

Primul capitol este deosebit de util, deoarece evidențiază câteva lucruri importante. Mai întâi, autorul prezintă faza incipientă în care se afla spionajul românesc după 1945, urmând ca pe parcurs, după repetate transformări instituționale, să se petreacă o rapidă și forțată subordonare politică a acestora, sub atenta supraveghere a „fratelui” mai mare – URSS.

Autorul face o trecere în revistă a „debutului” activității de spionaj a României, pornind din perioada interbelică sub conducerea lui Mihail Moruzov și ajungând până în perioada de tranziție spre comunizare. Activitatea propriu-zisă a Serviciului Special de Informații (SSI) s-a încheiat în primăvara lui 1951, moment în care Direcția Generală a Securității Poporului a devenit Direcția Generală a Securității Statului (DGSS), și în structura sa organizatorică a apărut Direcția A – Informații Externe. Această situație a durat până în preajma lui 1963, moment în care s-a produs o oarecare emancipare a instituțiilor de profil de sub „matrița sovietică”, fapt ce a coincis cu planurile lui Gheorghiu-Dej de marginalizare a consilierilor sovietici din cadrul Securității și de transformare a acestora într-o armă controlată exclusiv de partid. Aceasta s-a concretizat prin crearea Direcției Generale de Informații (DGI) în subordinea Ministerului Afacerilor Interne. După moartea lui Gheorghiu-Dej și instalarea în fruntea partidului a lui Nicolae Ceaușescu s-a procedat la ample „reformate” ale aparatului de securitate. Cea mai importantă măsură a fost crearea unui Departament al Securității Statului (DSS) - în 1967, în cadrul căruia era înființată, printre altele, și Direcția Generală de Informații Externe (DGIE).

Schimbări de amploare în organizarea activității de informații externe au avut loc însă în 1972, în urma fuzionării Consiliului Securității Statului (organismul de conducere al DSS-ului) și a Ministerului Afacerilor Interne, rezultând Ministerul de Interne. În acest fel, segmentul de informații externe a fost ridicat de la rangul de direcție generală la cel de Departament de Informații Externe (DIE), inaugurându-se practic „epoca de aur” a spionajului românesc. Ultima reorganizare de amploare a acestei instituții s-a produs în cursul anului 1978, în contextul dezertării generalului Ion Mihai Pacepa, la acea vreme aflat în funcția de prim-adjunct al șefului DIE. După numeroase „epurări” în rândurile conducerii spionajului s-a trecut și la schimbarea denumirii instituției, intitulată Centrul de Informații Externe (CIE), rămasă astfel până februarie 1990.

In sens logic, capitolul al II-lea este consacrat persoanelor din fruntea spionajului, autorul încercând să pătrundă în viețile personale ale acestora. Florian Banu abordează biografiile celor opt șefi ai structurilor de informații externe într-un stil clar și concis, reușind să contureze o imagine veridică a modului în care viața acestora s-a schimbat radical, fapt datorat în principal aservirii față de partidul comunist.

Dintre aceste biografii, fără îndoială, figura emblematică este Nicolae Doicaru, „copilul Securității”, cel care a condus spionajul românesc între 15 iulie 1954 și 4 martie 1978, fiind și cel mai longeviv director al acestei instituții. În timpul său s-a desfășurat procesul de tranziție de la directorii cu stagiul de ilegaliști și cu fidelități externe certe spre cei proveniți din rândurile aderenților la mișcarea comunistă, după preluarea puterii de stat. De altfel, un episod mai puțin cunoscut din biografia acestuia, și semnificativ deopotrivă, a fost momentul în care a îndeplinit rolul de mesager personal al lui Ceaușescu pe lângă regele Spaniei Juan Carlos I – legat de gestionarea relației acestuia cu partidul comunist spaniol, condus din exil de Santiago Carillo, care își petrecea uneori vacanțele în România. În acest fel, o bună perioadă de timp, Nicolae Doicaru a fost cooptat în colectivul care îl însoțea pe șeful statului în vizitele sale peste hotare, îndeplinind alături de Ion Mihai Pacepa, rangul de „consilieri personali” ai lui Ceaușescu. Nici Doicaru nu a fost însă scutit de vestita politică de „rotație a cadrelor”, fiind numit în martie 1978 Ministru al Turismului, o funcție ne semnificativă față de cele anterioare. Dezertarea lui Pacepa, petrecută în vara aceluiași an, a atras după sine și implicarea generalului Doicaru în respectiva anchetă desfășurată și soldată cu destituirea din funcția de ministru și trecerea în rezervă.

Succesorii lui Doicaru – Alexandru Dănescu, Romus Dima, Nicolae Pleșiță, Aristotel Stamatoiu, s-au înscris în aceeași categorie de „soldați disciplinați ai partidului”, cu toții provenind din familii țărănești cu situație materială precară, fără a avea un *background* solid a ceea ce ar fi trebuit să însemne un lider al unui serviciu de *intelligence*. Pentru funcția de șef, numirile au oscilat mereu între activistul de partid – subordonat total conducerii politice, și ofițerii de securitate de la organele interne, care la rândul lor erau obedienți factorului politic. Multe dintre activitățile operative îndeplinite de aceștia au fost descrise în plan detaliat în cadrul lucrării de către autor, acesta ilustrând în mod plastic atât „împlinirile”, cât și „neîmplinirile” realizate.

Cel de-al treilea capitol, intitulat sugestiv – „Oamenii construiesc spionajul și spionajul construiește oamenii!”, vine în întâmpinarea rezolvării unei probleme foarte delicate, fiind dedicat sistemului de selecție și pregătire a ofițerilor serviciilor secrete. Evoluția acestui sistem se subscrive evoluției sistemului comunist din România. Autorul încearcă să răspundă întrebărilor legate de raportul dintre calitățile native și cele dobândite ale ofițerului de informații, căutând deopotrivă să detalieze, în funcție de măsura accesibilității la informație – cea provenind în special din arhivele CNSAS, care au fost modalitățile de selectare, instruire și testare a oamenilor trimiși pe „frontul invizibil”.

Dacă privim în ansamblu întreaga istorie a Securității, și mai ales, activitățile de spionaj ale acesteia, întotdeauna a existat o dilemă, generată - după cum observă autorul cărții, de întrebarea: ce ar trebui să primeze în selectarea viitorilor ofițeri - originea socială și apartenența la PCR sau calitățile înnăscute și buna pregătire profesională? Astfel, și în ceea ce a însemnat recrutarea, pregătirea și formarea noilor cadre ale structurilor de informații, au fost necesari ani de zile până să se ajungă la o anumită „profesionalizare” a persoanelor din sistem. Acest aspect, este reliefat pe întreg parcursul acestui capitol de către Florian Banu, venind astfel în completarea precedentelor două secțiuni ale cărții.

Ultimul capitol pătrunde în culisele operațiilor secrete și aduce în atenția cititorului, alături de unele operații oarecum cunoscute - penetrarea comandamentului NATO de către rețeaua Caraman, aspecte inedite ale activității de *intelligence* din intervalul 1948-1989 precum: captarea bunăvoinței și repatrierea unui savant de talia lui Henri Coandă, „influențarea pozitivă” a baronului Élie de Rothschild, operațiunile valutare secrete, spionajul tehnico-economic.

Pentru structurile de informații externe ale regimului comunist, unul dintre obiectivele de primă importanță l-a reprezentat emigrația română. Un subcapitol captivant este cel în care se descrie ampla operațiune, desfășurată pe parcursul a mai bine de un deceniu, de „influențare pozitivă” a savantului de origine română Henri Coandă, căruia securității îi dăduseră și un nume de cod - „Hera”. Speculând vechi prietenii și atașamentul față de țara sa natală, serviciul de spionaj comunist a reușit prin agenții săi să-l determine încetul cu încetul pe marele savant să înceapă o colaborare cu autoritățile române. În cele din urmă, Henri Coandă a ajuns

chiar să se întâlnească la București cu Nicolae Ceaușescu (pe 9 iulie 1967 – după cum se poate observa în galeria de imagini de la mijlocul lucrării). Printre alte proiecte de colaborare, savantul i-a propus lui Ceaușescu un program ambițios de creare a unei industrii aeronautice militare românești. În schimb, numele omului de știință a început să fie promovată și cunoscut în România comunistă (ceea ce ar fi fost oricum un lucru normal, având în vedere personalitatea excepțională a savantului!).

Atragerea unor personalități ale vieții culturale și științifice au funcționat în paralel cu preocupările regimului comunist de la București de a promova în exterior o imagine cât mai favorabilă a situației din România. Operațiile DIE/CIE au fost dintre cele mai diverse, figurând printre obiective - promovarea limbii, culturii și civilizației române în strânsă conexiune cu promovarea imaginii conducătorului partidului și a statului. Aceste aspecte sunt ilustrate elocvent în cadrul subcapitolului „Ceaușescu – România - lobby și export de imagine”.

Prezentarea acțiunilor de spionaj tehnico-economic, ocupă o secțiune importantă a volumului de față. Mai cu seamă după venirea lui Nicolae Ceaușescu în fruntea partidului, importanța acordată acestor acțiuni a cunoscut un progres constant. Florian Banu trece în revistă principalele „realizări” ale perioadei – de la operațiunea „Geneza” (importarea semințelor de porumb hibrid din SUA) până la acordurile secrete de colaborare cu Franța generalului Charles de Gaulle, pe domeniul informaticii și alte astfel de acțiuni menite să contribuie la dezvoltarea economiei românești. Tot pe acest tipar se situează și înființarea Băncii franco-române, petrecută pe 23 martie 1971, fapt facilitat în urma unei ample acțiuni de „influențare pozitivă” a baronului Elie de Rothschild (bancher din ramura franceză a renumitei familii Rothschild).

In ultima secțiune a capitolului, precum și a lucrării, autorul aduce în discuție rolul jucat de Întreprinderea de Comerț Exterior (ICE) Dunărea în cadrul operațiunilor valutare speciale. Înființată în 1982, se dorea să fie o structură-tampon a spionajului extern, prin care să se deruleze și să se controleze comerțul exterior al României, fiind

implicit și o sursă de venit pentru Securitate. Privind cu atenție la acțiunile desfășurate prin această instituție, se distinge încă din start crearea unei vaste rețele interinstituționale și interstatale - de tip „caracatiță”, ce depășea cu mult imaginația omului de rând, și chiar a multor persoane aflate în

vârful puterii, poate chiar și cea a cuplului Nicolae și Elena Ceaușescu!

Privind în ansamblu, subiectul propus, prin intermediul acestei lucrări, de către autorul Florian Banu, este unul delicat ca abordare. Multe dintre rănila trecutului nu s-au „cicatrizat” încă la nivelul percepției publice a românului de rând *vis-à-vis* de până în 1989, și în special, față de ceea ce a însemnat instituția Securității. Ba mai mult, chiar și în limbajele social-politice ale zilelor noastre, întâlnim destul de des referiri la fosta Securitate. De multe ori, ambele tabere angrenate în „jocul puterii” se acuză reciproc de legături obscure cu o anumite „grupări” reprezentative – cunoscuți ca „securiști de-ai lui Ceaușescu”, trăgându-și seva din cadrul fostei structuri de forță a regimului comunist.

Totodată însă, după cum a menționat încă din debutul lucrării, Florian Banu și-a exprimat dorința ca volumul de față să se prezinte în fața publicului mai mult ca o *opera aperta* de tipul definit de Umberto Eco, decât una redactată de pe poziții *ex cathedra* (pe un ton dogmatic). În acest fel, cititorului i se oferă posibilitatea de a interpreta într-o optică proprie ideile, faptele, noțiunile reliefate de către autor în lucrare, și în fond, de a-și răspunde la întrebările care încep cu omniprezentul *de ce?*

In acest context, apariția unei sinteze istoriografice a serviciului de spionaj al României din anii comunismului este pe deplin justificativă. Accesul publicului larg la o astfel de temă înseamnă mult. Informațiile prezentate într-o manieră relaxată și echilibrată pot ridica o parte din vălul necunoașterii sau a percepției greșite față de serviciile de securitate, prezentate așa cum sunt ele – conduse tot de către oameni, cu calitățile și imperfecțiunile aferente.

Cunoașterea istoriei *intelligence*-ului românesc din perioada regimului comunist, cu luminile și umbrele sale, cu eroii și antieroi săi, ne poate facilita accesul la o percepere corectă a trecutului, și o mai bună înțelegere a prezentului. În contextul complicat al lumii de după Războiul Rece, necesitatea unei solide și extinse culturi de securitate se dovedește a fi un demers salutar. Prin lectura unor volume precum cel de față, persoanele dornice să pătrundă, dincolo de aparențele evenimentelor, în esența a ceea ce se întâmplă cu lumea de azi, vor avea numai de câștigat.